

Український театр ХХ століття: Антологія вистав / За заг. ред. М. Гринишиної : Інститут проблем сучасного мистецтва НАМ України. – К. : Фенікс, 2012. – 944 с.

Вистава як сутність театрального мистецтва, як його найвищий прояв не завжди була і, хоч як це дивно, є головним предметом історико-театрального дослідження. Тривалий час у переважній більшості академічних видань історія театру по суті підмінялась історією драми, принаймні саме драмі віддавалася очевидна першість у порівнянні з іншими процесами та явищами театрального життя.

Із відмежуванням театру від драми, його нелітературоцентристські прагнення загострювали проблему зміни методологічних установок у висвітленні історичних процесів. І відтепер вже драма відсувається на периферію, а повновладною господинею стає вистава. «Вистава як квінтесенція театрального дійства, як художнє явище, у якому в тісній взаємодії представлені всі складові сценічного мистецтва конкретного історичного часу», – пояснюють автори «Історії зарубіжного театру»¹ концепцію свого підручника.

У руслі цієї тенденції і нове видання Інституту проблем сучасного мистецтва «Український театр ХХ століття: Антологія вистав», що унаочнює принципово важливі зміни методологічного підходу до історії вітчизняного театру, її структурного переосмислення. У центрі уваги авторів постає вистава, яка, на їх переконання, «становить альфу та омегу будь-якого історичного періоду розвитку театру» (С. 5)². Більш ніж сотня вистав українського театру, що поставали протягом ХХ століття на сценах столичних і нестоличних театрів, створені відомими і менш знайомими режисерами, відтворені колективом з 27 авторів, що репрезентують різні покоління та різні школи вітчизняного театрознавства.

Антологія до певної міри є продовженням «Нарисів з історії театрального мистецтва України ХХ століття», виданих інститутом ще 2006 р. Тож інститут неухильно тримає оголошений раніше курс на створення фундаментальної історії вітчизняного театру ХХ ст. (як і мистецтва загалом).

Структура антології ідентична з нарисами і відображає сформований тут принцип періодизації українського театрального мистецтва:

Розділ 1. Український театр 1900-х на шляхах оновлення парадигми «психологічного реалізму»;

Розділ 2. Український театр 1910–1930-х: від інтенцій модерну до утвердження «соціалістичного реалізму»;

Розділ 3. Український театр 1940–1980-х: від утвердження до кризи «соціалістичного реалізму»;

Розділ 4. Український театр 1990–2000-х: у пошуках сучасної моделі національної культури.

Останній розділ, як бачимо, розширив свої хронологічні межі у порівнянні з нарисами до 2000-х років). Зміст в середині кожного періоду підпорядковано назві драматичного твору (або вистави) та хронології (тобто датам прем'єри). Ще одним вагомим чинником укладання постала доцільність об'єднання сценічних версій одного драматичного тексту, здійснених у різні часові проміжки. За таким принципом у першому розділі подаються вистави, що виникали на початку, в середині та наприкінці століття – наприклад: «Енеїда» за І. Котляревським (1910, 1978, 1986), «Брехня» В. Винниченка (1911, 1992), «Камінний господар» Лесі Українки (1914, 1939, 1971, 1988). Це, на думку упорядників, дасть змогу зробити «більш наочною зміну пріоритетів всередині конкретного історичного відтинку і разом – чіткішими естетичні зв'язки між великими часовими періодами» (С. 6). Проте цей зв'язок не виявляється у самих текстах (здебільшого представлених різними авторами), радше читач має усвідомити його самостійно.

Отже, структурне підпорядкування змісту певним історичним та стилістичним етапам, заявлене у назвах розділів, часом порушується задля відображення плинності театрального процесу та своєрідного діалогу поколінь, що реалізували ідеї та мистецькі пошуки шляхом прочитання одного драматичного твору.

Ретроспекція вистав дає можливість осягнути мистецькі процеси не тільки у їх історичному континуумі, а й у просторовому вимірі. Антологія охоплює театральний рух Києва й Одеси, Харкова і Львова, Донецька й Берегова, Севастополя і Рівного... Поєднання різних сценічних інтерпретацій одного твору мимоволі спонукає до культурно-мистецьких паралелей. Із здавалося б, строкатої мозаїки утворюється більш-менш цілісна картина поступу українського театру. Особистий глядацький досвід кожного спонукає до продовження списку поданих вистав, хоча б у власній уяві. І виникає бажання додати, скажімо до «Войцека» Київського Молодого театру однойменну виставу Харківського театру ім. Т. Г. Шевченка, або «Зірки на вранішньому небі» цього ж колективу (що були не менш резонансними, ніж подана вистава Молодіжного театру-студії); поруч з версіями «Вишневого саду» київських театрів напрошується варіант Львівського театру ім. Леся Курбаса, а до описаних столичних вистав «Украденого щастя» додати сценічну версію львівської творчої майстерні «Театр у кошику»... Не кажучи вже про низку регіональних версій класичних творів української драматургії – «Безталанної», «Хазяїна», «За двома зайцями», «Наталки Полтавки», «Сватання на Гончарівці»...

Певна, у кожного тут може бути свій варіант означеного доповнення. Але антологія за своїм жанром – як збірка вибраних вистав вітчизняного театру і не претендує на остаточну вичерпність теми. Очевидно інше – відчутний дис-

баланс між відображенням столичного театрального процесу і театрального життя регіонів (умисно уникаю тут слово “провінції”). І якщо період історичного минулого, що містить у собі реконструкції вистав нестоличних колективів, зазвичай таких, що давно є хрестоматійними, то в останньому розділі антології, присвяченому 1990–2000-м рокам, цей дисбаланс посилюється. Пояснити це легко, адже «шалені дев’яності» принесли не тільки творчу свободу, а й втрату колись тісних мистецьких зв’язків, інформаційне поле було розпорошене, практична відсутність гастролей, творчих відряджень не давала змоги критикам відстежувати ті чи інші явища за межами столиці. Тож і укомплектований останній розділ часом за принципом випадковості і спорадичності, бо саме ці вистави автори бачили на власні очі. До певної міри це недопрацювання із фахівцями на місцях, які ведуть літопис театрального життя своїх регіонів. Їх тексти або принаймні професійна думка могли б розширити географію та ретроспекцію вистав. Тому одне із завдань антології озвучене у передмові – «максимальне розширення історії та географії поданого сценічного матеріалу» (С. 5) видається не повні досягнутим.

Вітчизняному театрознавству належить подолати не лише стереотипи щодо театральних (культурних) центрів, а й нарешті усвідомити (відповісти на запитання, поставлене Р. Пилипчуком у статті «Про засади створення багатотомної “Історії українського драматичного театру”»³ ще 2000 року): історію якого театру нам належить створити у майбутньому – чи тільки історію українського театру, чи історію театру в Україні, – а значить включати до розгляду театральні явища у всіх етнічних, мовних, державних проявах (зрештою у будь-яких його проявах, залучаючи і сегмент національного театру поза межами географії і політики, скажімо, театральний рух діаспори). І це завдання в антології ще не розв’язане. Лише кілька вміщених текстів (як, скажімо, вистави, здійснені на окупованих територіях – «Тріумф прокурора Дальського» К. Гупала, «Гамлет» В. Шекспіра в Українському театрі міста Львова – Львівському оперному театрі 1941–1944 рр., «Сон літньої ночі» у Запорізькому українському театрі 1943 р.) свідчать про перші кроки на цьому шляху. Натомість виставам інонаціональних форм за поодинокими винятками в антології майже не знайшлося місця. І навіть ці винятки обмежуються переважно відомими виставами столичних театрів (приємним винятком є портрети вистав Севастопольського російського театру ім. Луначарського та Берегівського угорського національного театру).

У дивному сплетінні постають на сторінках книги не лише вистави (класика і сучасна драматургія), а й долі митців, цілих театральних колективів, рефлексія критики і уподобання глядачів. Іменний покажчик та покажчик театральних колективів став би тут у пригоді для швидшого пошуку необхідної інформації, враховуючи ще й те, що зміст, окрім автора та назви твору, не відображає дані про театр, режисера, головних виконавців. Розміщені у книзі передруки статей не містять посилань на місце першої публікації, а ця інформація для відобра-

ження повноти театрального процесу, усвідомлення реалій часу також була б не зайвою.

Вихід антології є, безперечно, подією у сучасному мистецтвознавстві. Це результат значної і тривалої роботи великого колективу. Довершені театрознавчі тексти, високої наукової та художньої якості. Розлогі історичні реконструкції вистав і рецензії-бліц. Значним доповненням до текстів є багатий фотоматеріал, якісний, змістовний і здебільшого малознаний. Все це не лише створює епічне полотно історії вітчизняного театру, а й і виразний портрет українського театрознавства ХХ ст.

Яна ПАРТОЛА

¹ История зарубежного театра / отв. ред Л. Д. Гительман. – СПб. : Искусство-СПб, 2005. – С. 8.

² Тут і далі у круглих дужках подаємо сторінки рецензованого видання.

³ Пилипчук Р. Про засади створення багатотомної «Історії українського драматичного театру» // Мистецтвознавство України : Зб. наук. пр. / Редкол. : А. Чебикін (голова) та інші. – К. : Спалах, 2000. – Вип. 1: 1999. – С. 201–210.